

Повідомлення

УДК 94 (477) «1946/1964»

П. В. Киридон

ПРАВЛЯЧА НОМЕНКЛАТУРА УКРАЇНСЬКОЇ РСР: ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПОВОЄННОГО ДВАДЦЯТИРІЧЧЯ

Аналізуються узагальнені дані стосовно історіографії діяльності партійно-державної номенклатури Української РСР протягом середини 1940-х – середини 1960-х років – часу, який в історичній літературі асоціюється з поняттями «пізнього сталінізму» та «хрущовської відлиги», коли тоталітарний режим зазнав впливу поміркованої і непослідовної лібералізації. Незмінна природа більшовизму набувала демократичних рис, що створювало певні ілюзії та сподівання на розгортання поступу держави до формування засад громадянського суспільства, позбавлення влади від найодіозніших рис, притаманних сталінізму довоєнної доби. Автором пропонується погляд на актуальні проблеми наукових досліджень цього феномену радянської доби. Доводиться, що органічна неспроможність більшовицького тоталітаризму, природу якого роки пізнього сталінізму і хрущовські реформи збагатили рисами косметичного демократизму (лібералізму).

Ключові слова: Українська РСР, хрущовська «відлига», десталінізація, партійно-державна номенклатура, керівний апарат, демократизація, лібералізація, реформування.

Дослідження становлення й розвитку партійно-державної номенклатури Української РСР повоєнного двадцятиріччя проводилися як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, починаючи від середини 1940-х років [1-4; 7-9; 11]. Із огляду на наукову актуальність вивчення теми, вони здійснюються й останнім часом [5-6; 10; 12].

Підсумком огляду наукових пошуків є констатація того, що в завершеному вигляді діяльність української партійно-державної номенклатури досі не висвітлено попри те, що окремі її сторони відбито в контексті різних питань, якими переймалися вчені.

Повоєнна доба в нашій історії стала насамперед часом відбудови мирного життя в умовах останнього періоду сталінського правління та реформ і суспільних змін, ініційованих М. Хрущовим. В апаратно-кадровому супроводі політичного курсу партійно-державна номенклатура займала дуалістичні позиції. Вона була осередком стабільності й рушієм (подеколи – ініціатором) новацій. Разом із тим апаратні структури виявили себе як консервативна стала, котра не відпускала нововведення за ті межі, після яких номенклатуру чекало зниження суспільного статусу. Управлінська інтерпретація сталінських ідей, номенклатурна практика реформ хрущовської доби часто мали прихований характер, виливаючись у відповідне розмаїття організаційних заходів. Створювалася громадська ілюзія поступу суспільства. Насправді ж намагання Й. Сталіна оновити суспільство провалилися через несумісність ліберальних засад із тоталітарними складовими суспільної організації, а спроби М. Хрущова реформувати систему було дискредитовано провальним волюнтаризмом.

Після сталінських номенклатурних перебудов 1945 – початку 1953 років апарат Української РСР сприйняв реформаторський курс М. Хрущова з певними надіями. Однак невдовзі правляча каста розгледіла намагання лідера СРСР змінити природу номенклатурних засад командно-адміністративної системи, як і переглянути фактичну роль самих апаратників. Вона перестала сприймати кадрові перебудови першого секретаря, некомпетентні й часто авантюрні дії керівника партії та держави. На протигагу цьому формувалася партійно-номенклатурна політична система, котра мала замінити деградуючий режим більшовицького тоталітаризму на дещо ліберальнішу управлінську машину нової командно-апаратної організації влади. М. Хрущов не сприйнявши нової тенденції, прагнув обмежити сфери впливу номенклатури, проте виявився безсилим у протистоянні з нею. Так оформилися передумови до заміни керівництва партії та держави.

У підсумку замість лідера, котрий відповідав призначенню номенклатурного керівника в поєднанні з амбіціями діяча, здатного самочинно вирішувати питання глобального характеру, до влади прийшло обережне і нерішуче консервативно-ліберальне керівництво на чолі з поміркованим політиком Л. Брежнєвим.

Післявоєнна доба відкрила перед партійно-державною номенклатурою Української РСР перспективи розвитку управлінських структур до рівня активного суб'єкта політичної системи в межах республіки. Після смерті прихильного до такого курсу Й. Сталіна саме цей вектор поступу влади, як здавалося, обстоював і М. Хрущов, чим було зумовлено його підтримку з боку більшості українських функціонерів. Проте власну політичну роль лідер країни вбачав у боротьбі за авторитарне управління державою. Тому формування його повновладдя супроводжувалося намаганням обмежити надмірний вплив номенклатури. Проти апаратників було спрямовано й часті кадрові зміни.

Витримавши кілька раундів принципової сутички протягом 1950-х років, на початку наступного десятиріччя М. Хрущов, відчувши власне домінування, у силу невисокої політичної та загальної культури, програв випробування владою. Роки пізнього сталінізму започаткували рух номенклатури до провідних політичних позицій, доба «відлиги» створювала атмосферу невизначеності її становища, налаштовуючи управлінців на заперечення реформаторських починань. Останнє, на нашу думку, відіграло визначальну роль у збоченнях десталінізації.

У цьому зв'язку окреслюється органічна неспроможність більшовицького тоталітаризму, природу якого роки пізнього сталінізму і хрущовські реформи збагатили рисами косметичного демократизму (лібералізму). Протиріччя глобального рівня, які стали характеристикою 1945-1964 років, зумовили загальний провал спроб реформування країни. Вирішальну роль у зазначених процесах відіграли закритість влади, її віддаленість від народу. Найважливіші рішення ухвалювалися в номенклатурних кабінетах, у напівтаємному режимі. Хоча не лише з історії відомо: ізольована система не здатна до поступу, в автаркічній атмосфері вона деградує.

Загалом, слід говорити про постання в Українській РСР повоєнного двадцятиріччя номенклатурної тоталітарної системи організації влади, котра мала модернізувати диктатуру пролетаріату в нових історичних умовах. Вона стала тим різновидом компартійної влади, котрий прийшов на зміну моделі попередніх років.

Партійно-державну номенклатуру слід вважати головним інструментом реалізації комуністичних ідей розбудови суспільства, як це декларувалося в добу пізнього сталінізму та «відлиги». Феномен номенклатурної діяльності впливає з її безпосередньої причетності як до позитивних здобутків двадцятиріччя (лібералізація суспільних відносин, осучаснення режиму, десталінізація, припинення масових репресій, пом'якшення контролю над громадянами тощо), так і до консервації принципових засад комуністичної системи з метою недопущення послаблення владного становища правлячої партії.

Трансформація суспільних відносин супроводжувалася складними процесами в середовищі номенклатури. Відбувався перегляд концептуальних засад її існування: із інструменту обслуговування правлячої еліти, реалізатора кадрової політики партії номенклатура перетворювалася на самодостатню, соціально виокремлену, закриту групу з корпоративними інтересами та потребами, клановим принципом гуртування та власними позиціями політичного впливу.

Відстеження інституціоналізації партійно-державної номенклатури Української РСР та еволюції її функціональної ролі в 1945-1964 роках дає підстави сформулювати деякі підсумкові положення.

Урахування різноманітних підходів до наукового узагальнення напрацьованих результатів дозволяє подивитися на правлячу номенклатуру повоєнного двадцятиріччя з уточненням окремих аспектів проблеми, аби об'єктивно розуміти історичні процеси.

Так, розглядаючи повоєнне двадцятиріччя як цілісний період вітчизняної історії, організаційною формою функціонування номенклатури слід визнати партійно-радянську вертикаль влади, на яку покладалася розробка політичної стратегії, контроль над суспільним життям і кадрові дії. Під таким кутом зору варто трактувати інституціоналізацію та діяльність усієї номенклатури УРСР. Її роль у житті суспільства впливала зі зміни статусу управлінських структур. Еволюційні зсуви виявлялися в тому, що нові чиновники зі слухняних виконавців волі політичної еліти перетворювалися протягом зазначених років на автономний елемент політичної системи.

Уточнення змісту понять і термінів, пов'язаних із темою партійно-державної номенклатури, дозволило встановити, що під нею слід розуміти не лише соціальне кастове утворення, а й політичну систему повоєнного радянського тоталітаризму. Формально номенклатура являла списки керівних посад, право призначення кандидатур на які належало винятково партійним комітетам. Фактично номенклатура стала універсальною схемою тоталітарного супроводу

функціонування правлячого режиму в усіх проявах: кадрова робота, розподіл суспільного продукту, внутрішня і зовнішня політика, контроль над громадською активністю тощо. Упорядкована практика горизонтальних і вертикальних апаратних каналів була основою життєдіяльності влади за відсутності громадянського суспільства й ринкової економіки. Близькими до номенклатури за змістом поняттями є: «партійно-державний апарат», «чиновництво», «управлінці», «функціонери», «політична еліта», «бюрократія», «партократія», «етакратія» тощо.

Аналіз стану, повноти, достовірності вивчення і рівня дослідженості наукових джерел із проблеми інституціоналізації та функціонування номенклатури Української РСР у 1945-1964 роках дає підстави констатувати, що накопичені матеріали забезпечують належний характер наукових знань щодо проблеми. Поряд із тим інституціоналізація та функціонування номенклатурних утворень в УРСР зазвичай розглядаються без урахування системного характеру цього явища, поза баченням більшовицького режиму післявоєнної доби як номенклатурної форми тоталітаризму. Автор, урахувавши відсутність комплексної праці, котра б у такому ракурсі висвітлювала діяльність правлячих структур, вважає за доцільне розглядати номенклатуру як системне явище, спосіб існування тоталітарного режиму.

Організаційними засадами відбору, підготовки та виховання номенклатурних кадрів УРСР повоєнного часу були напрацьовані та апробовані в 1920-1930-ті роки принципи формування управлінських утворень, а також розроблені в повоєнних умовах методи функціонування тоталітарної влади, котрі враховували зміну принципів внутрішньої політики та перегляд зовнішньополітичних орієнтирів держави. Протягом 1945-1964 років спроби поліпшити кадрову ситуацію в республіці за рахунок зростання управлінського апарату межували з заходами щодо вдосконалення його структурних розбудов. Новим явищем у політичній практиці стало панування номенклатури в сфері комплектування, добору та виховання власних апаратних працівників. Диктат управлінців у цьому питанні набирав масштабності, а колегіальні та представницькі форми все більше підпорядковувалися виконавчим органам.

Типологічні характеристики партійно-державної номенклатури впливають із насиченості повоєнного двадцятиріччя еволюційними процесами, у ході котрих апаратно-чиновницькі органи нарощували вагу в різних сферах управління, потісняючи як позаноменклатурні сили, так і представницькі органи. Дослідження діяльності української партійно-державної номенклатури засвідчує, що вона була цілком підконтрольною центральній владі. Отже, говорити про її національні особливості, українську специфіку, службу автономію тощо немає підстав.

Інституціоналізація партійно-державної номенклатури пережила кілька стадій. В останні роки перебування при владі Й. Сталіна йшлося переважно про відновлення її довоєнного статусу. Але згодом життєві реалії спонукали до модернізації номенклатурних розбудов. Зміни в статусі номенклатури сталися в часи «відлиги». У силу перипетій політичної боротьби, соціально-економічних зрушень, лібералізації політичного курсу номенклатура втратила репресивне призначення, зосередившись на супроводі реформ. Спочатку вона брала участь у розробці основних рис нового курсу, надалі – безпосередньо долучалася до реформаторських дій хрущовського керівництва не лише в кадрових питаннях, а й у супроводі всіх соціально-економічних процесів. Функціонування апаратів, хоч і трималося на напрацьованих у період сталінізму ідеях, набувало іншого сенсу. Менша залежність від вищого керівництва, краща організованість і структурованість власних лав перетворювали номенклатуру на впливову самостійну складову владного механізму.

Кадрове спрямування діяльності партійно-державної номенклатури значною мірою акцентувалося на забезпеченні соціально-економічних, виробничих процесів, а також – збереженні власних корпоративних інтересів і кланової єдності, виборюванні впливу на соціальні центри політичного режиму.

Неодноразові перебудови номенклатурних лав, перегляд їхніх організаційних форм, зміни чисельності апаратних працівників відбувалися в контексті розширення господарського будівництва, збільшення чисельності компартії, посилення ролі органів влади у суспільній сфері. Можна стверджувати, що внутрішній стан номенклатури напряму залежав від суспільно-політичних і соціально-економічних процесів.

Протягом 1945-1964 років сталася зміна поколінь, завдяки чому до номенклатури влилися молодші та активніші апаратники. Революційну ідеологію тіснив здоровий прагматизм, що позначилося на якості чиновництва. Поряд із «політичною надійністю» критеріями відбору та кар'єрного просування в номенклатурі стали освіта, фахова компетентність. Іншою особливістю

апаратного будівництва в республіці було зростання числа українців та незначне представництво молоді й жінок у керівних органах.

Соціальний склад номенклатурних загонів характеризувався збільшенням вихідців із інтелігенції та зменшенням чисельності селянства й робітництва. Помітним явищем перших повоєнних років був приплив до Української РСР чиновників із-поза її кордонів, відбулося значне перекидання керівних кадрів зі сходу, півдня та центру в західні області. Пізніше республіка жорстко обмежила прибуття в її межі управлінців із інших республік. Посилилися тенденції автономізації номенклатури УРСР, чому сприяла регіональна консолідація управлінців.

Особливості характеристики представника чиновницько-управлінських утворень повоєнної доби включають як властиві номенклатурі 1920-1930-х років риси, так і ознаки, породжені повоєнною добою. Виокремлюються такі позитивні корпоративні властивості, як постійна змобілізованість, здатність працювати в екстремальних умовах, наполегливість у вирішенні питань, професійне вміння абстрагуватися від особистого життя. Але привілейоване становище чиновництва сприяло формуванню схильності до бюрократизму, підміни особистими інтересами державних пріоритетів, канцелярського окозамилування, приписок і фальшування інформаційних даних. Підлабунство перед керівництвом уживалося зі зверхнім ставленням до підлеглих та пересічних громадян. Зловживання службовим становищем, кар'єризм, за умов часто безконтрольного доступу до користування матеріальними благами, нерідко спричинювали правопорушення та злочини функціонерів. Позбавлена страху репресій, номенклатурна сваволя набувала загального характеру. Мала місце корупція, масштаби якої залежали від демократизму режиму (обернена пропорція) та чисельності управлінців (пряма пропорція).

Головним видом керівної діяльності номенклатури в партійно-державному організмі була апаратна робота в партійних і радянських комітетах різного рівня, де вирішувалися проблеми стратегічного і тактичного характеру. Апаратні структури значною мірою потіснили колегіальні форми або використовували їх заради позірної демократичності внутрішньопартійного та радянського життя.

У державних структурах партійна диктатура реалізувалася через призначення комуністів на ключові посади, завдяки діяльності тимчасових партгруп у Радах депутатів трудящих та повному домінуванню комуністів у їхніх керівних органах – виконкомах.

Через утрату профспілками власного призначення захисника інтересів трудящих вони стали важелем партійно-державного механізму, опинившись під номенклатурним контролем. Профспілки перебували в підпорядкуванні партійної диктатури. Лідери організації, входячи до складу комітетів КПУ різних рівнів, виконували їхні настанови стосовно управління профспілками.

Органи комсомолу інституціоналізувалися як молодіжні підрозділи Компартії. ЛКСМУ копіювала номенклатурні розбудови партії, виступаючи своєрідним резервуаром для їхнього омолодження та виконавцем волі старшого політичного утворення.

У системі громадського самоврядування номенклатурна практика використовувала неформальні організації, що реалізувалося в діяльності «активів», котрі були школою підготовки номенклатурників і сприяли підтримці управлінських починань на громадських засадах.

Діяльність КПУ протягом 1945-1964 років була насичена реформами, підготовкою та реалізацією котрих переймалися переважно номенклатурні структури. Нововведення у державному, господарському секторах орієнтувалися на мобілізаційні, адміністративні ресурси, одним із котрих була власне номенклатура. Отже, як успіхи, так і провали зазвичай визначалися її позицією та діями.

Інституціоналізація та функціонування партійно-державної номенклатури спричинили деформації в проявах суспільного життя, котрі призвели до змін в організації більшовицької диктатури. Вона ототожнювалася з правлячими утвореннями, із управлінським апаратом. Реформування відбувалося в неправовій державі, тому орієнтувалося переважно на адміністративні чинники. Апарат створював бюрократичний супровід нововведенням. Тому переходу суспільства до якісно нового стану не відбулося.

Серед перспективних напрямів дослідження проблеми слід виокремити як історичні, так і політологічні розвідки. Бачиться важливим розширення хронологічних меж проблеми на весь радянський період вітчизняної історії, що дозволило б створити панорамне дослідження історії партійно-державної номенклатури протягом семи десятиліть. Варте уваги вивчення діяльності регіональних чиновницьких ланок, яке б розкрило специфіку функціонування номенклатурного партійно-державного режиму в областях України. Повоєнна історія УРСР потребує дослідження з

огляду на спробу тодішньої влади здійснити альтернативний сучасному перехід від соціалістичного до громадянського суспільства (під гаслом розбудови комунізму), без повернення до капіталістичних стосунків (як сталося після 1991 року). Уроки номенклатурного панування 1945-1964 років мають слугувати настановою політикам у їхній діяльності, забезпечити владу від повторення помилок минулого.

Список використаних джерел

1. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.) / В. К. Баран. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
2. Брегеда М. В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953-1964 рр. / М. В. Брегеда. – Миколаїв: ТОВ «Фірма Іліон», 2010. – 187 с.
3. Восленский М. С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза / М. С. Восленский. – М.: «Советская Россия» совм. с МП «Октябрь», 1991. – 624 с.
4. Зубкова Е. Ю. Общество и реформы 1945-1964 гг. / Е. Ю. Зубкова. – М.: ИЦ «Россия молодая», 1993. – 200 с.
5. Ковпак Л. В. Найближча історія: Україна 1945-2000 рр. / Л. В. Ковпак. – К.: Наш час, 2007. – 248 с.
6. Кухта Б. Політична еліта (кратократичний аспект) / Б. Кухта. – Львів: ЦПД, 2011. – 420 с.
7. Литвин В. М. Україна в першому повоєнному десятилітті (1946-1955 рр.) / В. М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. – 240 с.
8. Литвин В. М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956-1965) / В. М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. – 272 с.
9. Мохов В. П. Региональная политическая элита России (1945-1991 гг.) / В. П. Мохов. – Пермь: Пермское книжное издательство, 2003. – 238 с.
10. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): колективна монографія: у 3-х частинах / відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – Ч. 1, 2. – 351 с.; Ч. 3. – 336 с.
11. Тимцуник В. І. Реформування системи влади та державного управління в УРСР (1953-1964 рр.) / В. І. Тимцуник. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 400 с.
12. Штейнле О. Ф. Українська ідентичність у номенклатурному середовищі (1945-1985 роки) / О. Ф. Штейнле // По той бік Дніпра: вплив контраверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів: наук. зб. / за заг. ред. д-ра іст. н., проф. М. О. Фролова. – Запоріжжя: Інтер-М, 2015. – 362 с. – С. 108-112.

P. V. Kyrydon

THE RULING NOMENCLATURE OF THE UKRAINIAN SSR: PERSPECTIVES OF STUDY OF HISTORY IN POSTWAR TWENTIETH

The generalized data regarding the historiography of the activity of party-state nomenclature of the Ukrainian SSR during the mid-1940s – mid-1960s are analyzed in the article. This time in the historical literature is associated with the concepts of “late Stalinism” and “Khrushchev thaw”, when the totalitarian regime suffered the influence of moderate and inconsistent liberalization. The unchanging nature of Bolshevism acquired the democratic features, which created certain illusions and hopes for the deployment of the society’s progress towards the formation of the foundations of civil society, the easing of power from the most odious features inherent in the pre-war Stalinism. The author offers his own view on the actual problems of scientific research of this phenomenon of the Soviet era and proves the organic failure of the Bolshevik totalitarianism. Bolshevism during the late Stalin and Khrushchev’s reforms was enriched with the features of cosmetic democracy (liberalism), but this did not change its general characteristics as a hopeless option for further development of society. Attention is focused on the global failure of postwar leadership to solve the strategic task of “building the communism”. On the example of the Ukrainian SSR proves that the ruling nomenclature was a systematic phenomenon, a mode of existence of a totalitarian regime. Significant changes in the status of the nomenclature occurred during the “thaw”. However, due to the vicissitudes of the political struggle, socio-economic shifts, the liberalization of the political course, the nomenclature loses its repressive purpose. At first nomenclature participated in the development of the main features of the new course, and in the future-directly involved in the reform efforts of the Khrushchev leadership not only in personnel issues, but also in all socio-economic processes. However, communist-bolshevik principles of state governance were preserved in the same way. Innovations in the state, party, and economic sectors continued to focus on mobilization, administrative resources, one of which was the same nomenclature. Consequently, as some successes and obvious failures were usually determined by the position and actions of the nomenclature.

Keywords: *Ukrainian SSR, Khrushchev's "thaw", de-Stalinisation, party-state nomenclature, governing apparatus, democratization, liberalization, reformation.*

Надійшла до редакції 26 липня 2017 року

* * *

УДК 340. 15: 94 (477) «134 / 1520»

П. Г. Радько

УКРАЇНОЗНАВЧІ СТУДІЇ ПРО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОДЕРЖАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЛИТОВСЬКО-РУСЬКУ ДОБУ

У статті розглянуто український історіографічний доробок із проблеми розвитку етнодержавної ідентичності, формування державницьких і політико-правових традицій українського народу у складі Великого Князівства Литовського і Руського. З'ясовано особливості функціонування інститутів самоврядування громад, проаналізовано специфіку литовсько-руських взаємин у сфері державного будівництва. Звернуто увагу на досвід функціонування тогочасних державно-правових інститутів на українських землях, узагальнено практику державотворення в розрізі формування та діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Зроблено висновок про поглиблення традицій українського національного державотворення в литовсько-руську добу, їхній природній зв'язок із киево-галицькою добою історії України та продовження у козацько-гетьманській етнодержавній перспективі.

Ключові слова: *етнодержавна ідентичність, державницькі традиції, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, литовсько-руська доба, сейм, магдебурзьке право, українська історіографія.*

Сучасний стан державотворчих процесів в Україні свідчить, що цивілізаційний розвиток країни спрямований на побудову демократичного громадянського суспільства та утвердження її як рівноправного партнера європейської та світової спільноти. Важливим у цьому аспекті є звернення до досвіду функціонування державно-правових інститутів на українських землях у різні історичні періоди і, зокрема, під час їх перебування у складі Великого Князівства Литовського і Руського. Така необхідність детермінується ще й тим, що на сучасному етапі Україна і Литва прагнуть гуманізувати правові системи, зміцнити порядок і законність, гармонізувати внутрішнє законодавство з нормами міжнародного права. Це сприяє всебічним науковим контактам учених, спільному пошуку вирішення багатьох проблем історичної і правової науки та узагальненню практики державотворення.

Актуальність даної теми посилюється й обґрунтованими перспективами балто-чорноморської геополітичної орієнтації України, необхідністю відтворення історичного контексту процесів литовсько-української інтеграції у політичній, економічній і соціально-культурній сферах суспільного буття.

Доба, що тривала від 40-х років XIV століття до 40-х років XVII століття сповнена таємницями та парадоксами – і не лише для аматорів, а й для фахівців-істориків, серед яких не вщухають дискусії з найпринциповіших, найважливіших проблем цього відтинку української історії. І справді, маючи цілісне й повне уявлення про давньоруську добу, ми, навпаки, деколи ледь орієнтуємося в подіях пізнішого, ближчого до нас, часу – особливо в подіях загадкового XIV століття, що іноді практично не піддаються реконструкції [5, с. 113].

Українська національна історіографія у своєму науковому арсеналі має вагомий дослідження з Л. Окіншевича [14] з історії державного права, Я. Падоху [15] з історії українського судівництва, Н. Полонської-Василенко з історії українського державотворення [18], що розкривають окремі аспекти розвитку Литовської держави. Сучасні дослідники простежили формування системи литовсько-руського права (О. Вовк [2]), уклали нариси історії магдебурзького права XIV – початку XVII століть (Т. Гошко [3]), розкрили історію українських земель у складі Литви (О. Русина [22; 23]), позначили роль української шляхти, зокрема у складі Великого Князівства Литовського (Н. Яковенко [25]). Дотичними до нашої теми є наукові розвідки з історії української державності (Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна [12]), теорії та історії державного управління (Г. Одінцева, В. Дзюндзюк, Н. Мельтюхова [13]) та ін.

Наукову зацікавленість викликають публікації, авторами яких стали П. Захарченко та І. Вікторов [4] про суспільно-політичний лад і право ВКЛ, В. Кривошея [6] про органи управління литовсько-польської держави, М. Крикун [7] про земські уряди цієї доби, В. Крисаченко [8] про